

תוכן העניינים

יג	פתח דבר
1	מבוא
1	א. נביאים ראשונים: ספר אחד או ארבעה ספרים?
4	ב. המחקר שקדם למרטין נות
5	ג. 'החיבור ההיסטורי של משנה תורה': התזה של מרטין נות
6	אופי החיבור וגבולותיו
9	מבנה החיבור
10	ד. התגובות לתזה של נות
16	ה. החולקים על קיומה של ההיסטוריה הדויטרנומיסטית
24	ו. על שיטות המחקר ומבנה הספר
27	מבנה הספר
30	פרק ראשון: היחס בין ספר יהושע לספרות התורה
30	א. ספר יהושע: סיומה של התורה או פתיחת נביאים ראשונים
30	תאוריית ההקסאטויך
37	הקסאטויך או טטראטויך
39	תאוריית האנאטויך
41	ב. הזיקה בין יהושע לספרות התורה
41	קשרים ספרותיים, לשוניים ותמטיים
51	ההתייחסות לתורה כאל ספר כתוב ביהושע ובספרות נביאים ראשונים
52	בין קבלת מצוות לשמירתן
59	ג. היחס בין יהושע לדברים א-ג ולפרשיות הדויטרנומיסטיות בדברים
59	היחס בין דברים א-ג לספר יהושע
67	היחס בין יהושע לשאר הפרשיות הדויטרנומיסטיות בדברים
70	ד. העריכה הכוהנית של ספר יהושע ויחסה לעריכה הכוהנית בתורה
71	הקריטריונים למיון החומר הכוהני ביהושע

85	העריכה הכוהנית והתוספות הכוהניות ביהושע א-יא
90	היחס בין העריכה הכוהנית לבין העריכה הדויטרונמיסטית ביהושע
95	חלוקת הארץ בספר יחזקאל וזיקתו ל'ספר הנחלות'
	ה. העריכה הכוללת של החלקים הדויטרונמיסטיים והכוהניים
97	בספר יהושע
97	הדגמת שני חלקיו של ספר יהושע
98	עריכת ספר יהושע המשותפת לשני חלקיו
113	ו. סיכום: יהושע וספרות התורה

118 פרק שני: היחס בין ספר יהושע וספר שופטים

118	א. סימום של ספר יהושע
118	יהושע כג
129	שחזור העריכה הדויטרונמיסטית של ספר יהושע
130	יהושע כד 1-28
141	יהושע כד 29-33
143	ב. תחילת ספר שופטים (א 1-5, 6-10)
144	שופטים א
161	שופטים ב 1-5: מיקומו וזיקתו ליהושע ולשופטים
167	התיאור הכפול של מות יהושע
172	תפקידו של שופטים ב 6-10
173	ג. המבוא לגרעינו של ספר שופטים (ב 6-ג 6)
173	ניתוח ספרותי ביקורתי של המבוא לקורות המושיעים
176	המבוא לספר השופטים המושיעים (ב 11-19)
195	ד. היחס בין ספר יהושע לספרות נביאים ראשונים
195	זיקות ספרותיות בין יהושע לספרות נביאים ראשונים
209	ה. סיכום: ספר יהושע בבסיסו אינו חלק מהחיבור ההיסטורי הגדול

213 פרק שלישי: היחס בין ספר שופטים וספר שמואל

216	א. תוספות עריכה בגרעינו של ספר שופטים
216	נאום הנביא (שופטים ו 7-10)
218	ההקדמה לפרשת אבימלך (שופטים ח 33-35)
220	המבוא לשופטים האחרונים (שופטים י 6-16)

- 332 ג. הנספח לקורות חיי דוד (שמואל ב כא-כד)
- 332 מיקום היחידה
- 336 מבנה הנספח
- 336 שמואל ב כא 1-14 – סיפור הגבעונים
- 343 סיפור הדָּבָר
- 351 גיבורי דוד
- 353 קטעי השירה
- 358 הקשרים ספרותיים בין היחידות השונות בנספח
- 362 ד. הבטחת השושלת לדוד ולביתו
- 362 סקירת המחקר
- 364 ביקורת ספרותית
- 370 שמואל ב ז ומקורות מקראיים נוספים
- 375 מיקום נבואת נתן בתוך ספר שמואל
- 179 מיקום ההבטחה לדוד בספר מלכים ובירמיה
- 381 ההבטחה לדוד והבחירה בירושלים
- 383 ההבטחה לדוד ומקדש שלמה
- 385 ההבטחה לדוד לאור פילוג הממלכה
- 387 בית נאמן לכהן נאמן (שמואל א ב 27-36)
- 389 ה. קשרים ספרותיים בין ספר שמואל וספר מלכים
- 390 קשרים ספרותיים וענייניים בין הסיפורים ירושת הכיסא ופילוג הממלכה
- 391 דמותו של דוד המלך
- 395 פריסתם הספרותית של ביטויים אופייניים בספרי שמואל ומלכים
- ו. העריכה הדויטרונמיסטית בספר שמואל בהשוואה לעריכה
- 396 בספר מלכים
- 396 העריכה הדויטרונמיסטית של ספר מלכים
- 404 העריכה הדויטרונמיסטית בספר שמואל
- 412 ז. סיכום: היחס בין שמואל ומלכים

414 פרק חמישי: אמונות ודעות בספרי נביאים ראשונים

- 415 א. פולחן
- 415 היחס לעבודה זרה בספרי נביאים ראשונים
- 420 ריכוז הפולחן לפני הקמת מקדש שלמה

439	ב. התגלות
439	תפיסתה של הנבואה והתגשמותו של דבר האל
448	השימוש בגורל הקודש ובאורים ותומים
461	ג. מסורות הארון בנביאים ראשונים
461	מסעי הארון בכיבוש הארץ (יהושע ג-ד; ו; ח 30-35)
462	מסורת הארון בספר שמואל (שמואל א ד-ז 2; שמואל ב ו)
465	הבאת הארון אל מקדש שלמה (מלכים א ח 1-11)
466	ניתוח המסורות השונות
470	ד. תורת הגמול והפרשנות הדתית של מהלך ההיסטוריה
470	תורת הגמול בספר יהושע
471	הפרשנות הדתית של מהלך ההיסטוריה בספר שופטים
472	תורת הגמול בספר שמואל
473	תורת הגמול בספר מלכים
480	ה. אמונות ודעות בנביאים ראשונים
482	סוף דבר: ארבעה סיפורים שנכרכו יחד
482	סוגיית ההקסאטויך
483	החיבור האפרתי (יהושע כד-שמואל א יב)
484	עריכת נביאים ראשונים: האם הייתה או לא הייתה היסטוריה דויטרנומיסטית
485	ייחודם ועצמאותם הספרותית של ספרי נביאים ראשונים
489	ההיסטוריה הדויטרנומיסטית
492	הנספחים (יהושע כד; שופטים א 1-ב 5; יז-כא; שמואל ב כא-כד)
493	החידוש במחקרי
495	נספח: חלוקת שופטים כ-כא למקורות
	רשימת המקורות
501	א. קיצורים
504	ב. קיצורים ביבליוגרפים
531	מפתח המקורות
572	מפתח העניינים

פתח דבר

אימתי נכתבו ספרי נביאים ראשונים? מי כתבו אותם? מי הם העורכים שהפכו את הכתובים לחיבור גדול המתאר ברצף את תולדות עם ישראל בארצו, מכיבושה של ארץ כנען ועד חורבן בית המקדש וגלות בבל?

שם הספר בין התנחלות לגלות מבטא את רצף המאורעות המתואר לאורך ספרי נביאים ראשונים. הספר דן בסוגיה האם המאורעות מתארים כישלון ידוע מראש, שרצף הכתובים מוליך אליו, או שמא קדמו לחורבן תקופות יפות ושלוות שהפיחו תקוות בלב העם ושאיפות ראליות לייסד ממלכה בת קיימא, החיה על אדמתה ועובדת את אלוהיה?

ראשיתו של הספר בעבודת דוקטור בהנחייתו של פרופ' יאיר זקוביץ שהוגשה לסנט האוניברסיטה העברית בשלהי תשס"ח בשם: 'נביאים ראשונים – ספר אחד או ארבעה ספרים'. הספר המוגש בזה לקורא עודכן והורחב לאור עשרות מחקרים ומאמרים חדשים, וכאלה שנותרו מחוץ לעבודה האקדמית. אני מבקש בספרי להוסיף טיפה משלי לים הרחב של מחקרים שנכתבו בנושא הנדון, המכונה במחקר 'היסטוריה דויטרונומיסטית' – נושא המצוי בלב מחקר המקרא כבר יותר משבעים שנה, ובשני העשורים האחרונים אף התרחב לכיוונים חדשים ומפתיעים. היקף הנושא – חמישה ספרי מקרא, מאות ספרי מחקר ואלפי מאמרים, הרתיע חוקרים מלצלול ללב הבעיה. למעשה, ספר זה הוא המחקר המקיף השני מאז מרטין נות והראשון שנכתב בעברית שמנסה לתת לשאלת עריכתם של נביאים ראשונים תשובה מקיפה ומפורטת.

בשנות השמונים פגשתי לראשונה את פרופ' זקוביץ, שהפך למורי וחברי וליווני בכל תחנות דרכי המדעית. הנחייתו הצמודה והרגישה, כמו גם התורה שלמדתי מפיו בשיעורים ובשיחות אישיות, עיצבו את דרכי כחוקר וכאדם ואפשרו לי לפלס ולגבש לי דרך משלי בנתיבות המקרא. השראתו והשפעתו פרושות לאורך הספר כולו גם כשהדבר אינו נאמר מפורשות.

חלק גדול מהמחקר נעשה תחת צלו הנעים של מרכז סכוליון שלידי האוניברסיטה העברית. השנה שבה זכיתי לחקור במסגרת המרכז הייתה בלתי נשכחת עבורי: התנאים

המצוינים, אווירת המחקר והקרבה לאנשי אשכולות שאפשר היה לדפוק על דלתם ולקבל תשובה מידית לכל שאלה במדעי היהדות, העניקו לי אכסניה אידאלית. תודה לראש המרכז, פרופ' ישראל יובל, ולחבריי בקבוצת 'עולים ויורדים'.

פרופ' אביגדור שנאן, יו"ר הוועדה האקדמית של הוצאת מאגנס, נאות לקבל את החיבור לפרסום בהוצאה. מר חי צבר ומר רם גולדברג הנחוני בסידור כתב היד והתקנתו וד"ר אילנה שמיר ערכה את כתב היד במסירות ובמקצועיות והדריכה אותי בסבלנות, צעד אחר צעד, בהכנתו. לכולם התודה והברכה.

לא חוקר אני אלא מורה ומחנך. לאורך שנות עבודתי בבית ספר התיכון בקבוצת יבנה, שאותו גם ניהלתי שנים ארוכות, הקפדתי לשמור על קשר עם החוג למקרא של האוניברסיטה העברית, בית הגידול האקדמי שלי. לימודי התואר הראשון והשני שלי ארכו שנים ארוכות, והתנהלו בד בבד עם עבודה ובניית משפחה. על כן ניגשתי בהיסוס רב לקראת התואר השלישי שהניב את הספר הזה. ואמנם, עבודת הדוקטור ואף הספר לא היו מגיעים לסיומם ללא עזרתו, תמיכתו ועידודו של מורי, פרופ' זקוביץ.

...ומתלמידי יותר מכולם. חובה נעימה היא לי להודות לחבריי מקבוצת יבנה ולתלמידי במרכז יעקב הרצוג, שתמכו בי לאורך המחקר ושרבים מהרעיונות המופיעים בו הועלו לראשונה בשיעורים שנשאתי בפניהם. ראויים לציון מיוחד ידידי ושכניי שמגיעים מדי שבת לביתנו ללימוד משותף למעלה משלושה עשורים. במהלך השנים למדנו כמה פעמים את כל נביאים ראשונים לצד עיון בספרי מקרא אחרים, בתרגומים ובמדרשים. הערותיהם המחכימות, ביקורתם ושאלותיהם משוקעים היטב בין דפי הספר.

שלי ושלכם – שלה היא. אחרונים חביבים הם כמובן בני משפחתי; ילדי שהתעניינו ואף הציצו מדי פעם בין הדפים או אל קובצי המחשב ותמי אשתי שעודדה לאורך כל הדרך, דחפה והאמינה.

הספר מוקדש לזכרם הברוך של הוריי, רוחמה (לבית פרייליך) ומרדכי חיות, שבביתם למדתי ולימדתי מגיל ילדות, ושגידלוני לאהבת התורה, אהבת המלאכה ואהבת הבריות.

במימון הספר סייעו חבריי בקיבוץ ובני משפחתי, וגם על כך נתונה להם תודתי החמה.

מבוא

ספרי 'נביאים ראשונים' (נ"ר) – יהושע, שופטים, שמואל ומלכים – מתארים את תולדות עם ישראל בארצו, מכיבוש הארץ בימי יהושע ועד לחורבן בית המקדש וגלות בבל. הספרים שומרים על הרצף הכרונולוגי של האירועים ואין חפיפה ביניהם. הרצף נשמר גם בין הסיפורים שבתוך כל ספר וספר.¹ כך נפרש בפנינו סיפור רציף של תולדות עם ישראל בארצו, מה שמעלה רושם שלפנינו יצירה אחת אחידה.

א. נביאים ראשונים: ספר אחד או ארבעה ספרים?

התלמוד הבבלי מונה את ספרי יהושע, שופטים, שמואל ומלכים בין ספרי הקובץ השני של המקרא שנקרא 'נביאים'.² שם זה מבטא את האמונה שמחברי אותם ספרים היו נביאים, כפי שמשמע מהמשך הדיון³ וכפי שעולה מפסוקים שונים בספר דברי הימים, המייחסים במפורש את כתיבת תולדותיו של דוד לשמואל, נתן וגד; את תולדותיו של שלמה לאחיה ועידו; את תולדותיהם של עוזיהו וחזקיהו לישיעיה בן אמוץ; ועוד.⁴ נהוג לחלק קובץ זה לשני חלקים ולכלול בכל חלק ארבעה ספרים: 'נביאים ראשונים' הוא השם המשותף לספרים יהושע, שופטים, שמואל ומלכים המתארים את קורות עם ישראל; ו'נביאים אחרונים' הוא השם המשותף לספרים ישעיה, ירמיה, יחזקאל ותרי-עשר, הכוללים בעיקר דברי נבואה.⁵

חרף התפשטותו של השם 'נביאים ראשונים' בין קוראי המקרא וחוקריו, בעברית

- 1 מלכד ה'נספחים': יהו' כד; שופ' א 1-5; יז-כא; שמ"ב כא-כד, שיידונו לקמן.
- 2 בבלי, בבא בתרא, יד ע"ב: 'ת"ר, סדרן של נביאים: יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ושנים עשר'.
- 3 שם, יד ע"ב-טו ע"א.
- 4 דה"א כט 29; דה"ב ט 29; יב 15; יג 22; כ 34; כו 22, לב 32.
- 5 הקדמת אברבנאל לנ"ר, עמ' ו, וכדברי ארליך בהקדמתו לנביאים אחרונים, עמ' 1: 'כי נביאים ראשונים דברי הימים ונביאים אחרונים חזיונות, ולא משם אחד הם'.

ובשפות אחרות, כשם מקובל לארבעת הספרים הראשונים, קשה לקבוע את מקורו.⁶ במקרא הוא מופיע פעמיים ככינוי לקבוצת הנביאים שקדמו לבית שני ('הנביאים הראשונים', זכ' א 4; ז 7), ובאותו מובן הוא מופיע גם בחז"ל ובספרות הרבנית.⁷ נשאלת השאלה, מאימתי הוחל להשתמש בו ככינוי לארבעת הספרים הראשונים בקובץ הנביאים.

במהדורת היסוד הראשונה של 'מקראות גדולות' (מהדורת בן חיים 1524-1525), מופיע השער 'נביאים ראשונים'.⁸ למעשה, זוהי העדות הישירה המוקדמת ביותר לכותרת זו המתייחסת לקבוצת הספרים יהושע-מלכים. עדות קדומה יותר מציין מיכאל אביעוז, המייחס את מקורו של הביטוי למשפחת שונצינו, שהרפיסה את נוסח הטקסט לפירוש הרד"ק לספרים יהושע-מלכים באיטליה בשנת 1485. על שער הספר נכתב: 'ארבע נביאים ראשונים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, עם המפרש רבינו דוד קמחי'.⁹ עדות נוספת, קדומה הרבה יותר אך מפורשת פחות, עולה מהערות המסורה הגדולה לכת"י ירושלים (ששון 507). בכת"י זה, הנחשב לכת"י מזרחי המתוארך למאות העשירית והאחת עשרה,¹⁰ יש כמה התייחסויות לנביאים ראשונים ולנביאים אחרונים. הראשונים מכונים 'אשלמתה קדימתה' [=ההשלמות הראשונות], ואילו האחרונים מכונים 'אשלמתה תינינתה' [=ההשלמות השניות].¹¹ השם 'השלמות' מכוון לקובץ 'נביאים' שממנו נבחרת ההפטרות הנקראות בבית הכנסת כהשלמה לפרשת השבוע. הערות אלו של המסורה הגדולה מלמדות שכבר במאה העשירית נהוג היה להתייחס אל ארבעת ספרי יהושע-מלכים כאל קובץ בפני עצמו. הדרך מהכינוי הארמי, 'אשלמתה קדימתה', לשם העברי 'נביאים ראשונים', נראית טבעית. חיזוק לראייתם של ספרי נביאים ראשונים כקובץ

6 סגל, מבוא, עמ' 9, מודע לכך שהחלוקה בין נ"ר ואחרונים איננה ידועה לחז"ל, אך אינו מציין את מקורה. צ'לדס, מבוא למקרא, עמ' 231, מייחס את החלוקה בין נביאים ראשונים ואחרונים לימי הביניים מבלי לציין זמן מדויק או מקור. לאחרונה חקר את הנושא אביעוז, הביטוי נביאים ראשונים, עמ' 1-7, שמייחס את השימוש בביטוי לימי הביניים, למאה החמש עשרה.

7 בשם 'נביאים ראשונים/הראשונים': תוספתא, נגעים ו, ב; בבלי, יומא נג ע"ב ועוד רבים, בעיקר בירושלמי. ראו במיוחד את דברי רב נחמן בר יצחק: מאן נביאים הראשונים? לאפוקי מחגי זכריה ומלאכי דאחרונים נינהו (בבלי, סוטה מח ע"ב) ואת פירושו של ר' עובדיה מברטנורה למשנה, סוטה ט, יב, המסביר את השם ככינוי לנביאים של בית ראשון.

8 לצילום השער ופרטים אחרים על מהדורת מקראות גדולות בהוצאת בומבירגי בוונציה ראו, כהן, יהושע-שופטים, עמ' [1*] שם הם מופיעים במבוא למהדורת הכתר.

9 אביעוז, הביטוי נביאים ראשונים, עמ' 5-7.

10 ראו ששר, כתב יד ירושלים (ששון 507). תודה לפרופסור יוסי עופר שהפנה אותי לעבודה זו ולהפניות המתאימות מכת"י ירושלים.

11 ראו ששר, שם, עמ' 234, שמצטט מכת"י ירושלים על וי' כו 13; דב' ל 13. וכן ראו הערות מ"ג על שמ' יג; וי' כו; שופ' ד; שמ"א ג.

עצמאי עולה גם משני כתבי יד מהמאה השלוש עשרה: האחד יוחד לנביאים ראשונים בלבד, והשני מכיל את המקרא כולו בארבעה כרכים: תורה, נביאים ראשונים, נביאים אחרונים וכתובים.¹²

ספרי עוסק בשאלה, האם ספרי נביאים ראשונים הם אכן יצירה אחודה מבחינת כתיבתם ועריכתם, או שמא לפנינו יצירות ספרותיות שונות שנכתבו או נערכו בזמנים שונים, בידי מחברים ועורכים הבאים מחוגים שונים ובעלי השקפות שונות. אם האפשרות הראשונה היא הנכונה, יש לבדוק מתי חולקה היצירה הזאת לארבעה ספרים ומדוע היא חולקה דווקא באופן זה; אם האפשרות השנייה היא הנכונה ובמקור היו אלה יצירות עצמאיות (לפי הספרים שלפנינו או לפי קווים ספרותיים אחרים), יש לברר כיצד ומתי נוצר הרושם שלפנינו יצירה אחת רציפה.

ספרות נביאים ראשונים איננה היצירה היחידה במקרא המתארת ברצף את קורותיו של עם ישראל. קדמה לה, על פי הסדר הקנוני, ספרות התורה שפותחת בתיאור ראשית האנושות ובבחירת אבות האומה, ממשיכה בסיפור יציאת מצרים והנדודים במדבר, ומסתיימת בהכנות לקראת הכניסה לארץ. לכאורה, אותן השאלות המוצגות כלפי נביאים ראשונים אפשר להציג גם כלפי ספרות התורה,¹³ אך ספר זה מתמקד בספרי נביאים ראשונים. עם זאת, אעסוק גם בשאלת הרצף שבין ספרות התורה וספרות נביאים ראשונים,¹⁴ במיוחד בשאלת מיקומו של ספר יהושע. בעניין זה אתייחס לכמה תאוריות: ספר יהושע כהמשך לתורה (תאוריית ההקסאטויך); ספר יהושע כפתיחה לחיבור המתאר את קורות עם ישראל על אדמתו ('ספר נביאים ראשונים': יהושע עד מלכים ב); והתזה של נות, הרואה ברב' א עד מל"ב כה יצירה ספרותית אחת שאותה הוא מכנה 'ההיסטוריה הדוטרנומיסטית'.

12 כת"י 40 1112 (סימנו בספריה הלאומית) מאמצע המאה השלוש עשרה, מטולדו, מופיע ככת"י לנ"ר בלבד, ובסיומו מופיע שיר שבח, מה שמוכיח שקובץ זה עמד לעצמו (ראו גם וייזר, ספרים מספרד). כת"י אחר מופיע כתנ"ך בארבעה כרכים (חומש שאבד, נ"ר – נמצא במרסיי, נביאים אחרונים – נמצא בפטרסבורג, כתובים – גם כן במרסיי). סימנו של כרך נ"ר בספריית מרסיי – II 1626. גם כת"י זה מתוארך לאמצע המאה השלוש עשרה ומקורו כנראה מטולדו (סדרינה, כתבי יד, עמ' 10-11).

13 שאלת הרצף הספרותי נשאלה גם לגבי שאר הספרות ההיסטוריוגרפית המקראית, ספרי דברי הימים, עזרא ונחמיה. גם שם סברו חוקרים שלספרים היה מחבר אחד. ראו פורר, מבוא למקרא, עמ' 195; נות, ההיסטוריה הדוטרנומיסטית, עמ' 15; הנ"ל, ההיסטוריה הכרוניסטית, עמ' 29, שמציגים זאת כמוסכמה, וראו סקירת מחקר אצל יפת, אמונות ודעות, עמ' 9.

14 הן דרך תאוריית ההקסאטויך והן כרצף מלא, ברא'–מל"ב. ראו פרידמן, הקסאטויך ופרידמן, פנטאטויך וכן ון סיטרס, בחיפוש אחר ההיסטוריה, שכולל את ברא'–מל"ב תחת עריכה דוטרנומיסטית אחת המכונה אנאטויך (Enneateuch).

סקירת המחקר של נביאים ראשונים היא, במידה רבה, סקירת המחקר של ההיסטוריה הדויטרונומיסטית. אף על פי כן, בספרי אתעלם כמעט לחלוטין מהעריכה הדויטרונומיסטית של קטעים בספר ירמיהו¹⁵ ואתיחס בקצרה בלבד למחקר ספר דברים, תוך התמקדות בזיקה בינו לבין נביאים ראשונים. כציר המרכזי של סקירה זו תשמש התזה של נות בדבר ההיסטוריה הדויטרונומיסטית והתגובות עליה במהלך המאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת.

ב. המחקר שקדם למרטין נות

במהלך המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים הושפע מחקר נביאים ראשונים משני חוקרים מרכזיים: הראשון, מרטין ליברכט די־וטה (1780–1849), ייחס בדיסרטציה שלו את הספר שנמצא במקדש (מל"ב כב 8) לעותק קדום של ספר דברים, ועמד על הקשר שבין ספר מלכים לספר דברים מבחינת הדרישה לריכוז הפולחן.¹⁶ בעקבותיו הצביעו חוקרים אחרים על זיקה בין שאר ספרי נביאים ראשונים לספר דברים.¹⁷ החוקר השני, יוליוס ולהאוזן (1844–1918), סבר כי שני המקורות העתיקים (E ו־J) שהיו בסיס לספרות התורה, נמשכים אל תוך ספרות נביאים ראשונים.¹⁸ בעוד ולהאוזן נמנע מלקבוע בוודאות את הימצאות מקורות אלה גם בספרי שמואל ומלכים, הרי שהחוקרים שבאו בעקבותיו עשו זאת בנחרצות רבה.¹⁹

המעורבות הדויטרונומיסטית בנביאים ראשונים נתפסה כמעורבות במישור העריכה בלבד. מסיבה זו לא נוצר מתח מייחוס החומר הספרותי שבנביאים ראשונים למקורות העתיקים, כמו גם מעריכתם בידי עורכים מהאסכולה הדויטרונומיסטית.²⁰ זיקה מיוחדת נמצאה בין ספר יהושע וספרות התורה עד שחוקרים רבים העדיפו לצרף אותו לספרות התורה, וכינו את המגבש הספרותי הזה בשם 'הקסאטויך' (המשושה).²¹

15 מפאת קוצר היריעה בלבד. אין לי ספק בחשיבותו של מחקר ספר ירמיהו בכלל והעריכה הדויטרונומיסטית של קטעים ממנו בפרט, להבנת התפתחותה של ההיסטוריה הדויטרונומיסטית. ראו גולדשטיין, חיי ירמיהו.

16 די־וטה, דיסרטציה, עמ' 233.

17 ראו למשל בנצינגר, יהוויסט ואלוהיסט; כספרי, שמואל

18 ולהאוזן, הקסאטויך, עמ' 238.

19 כגון בודה, שופטים ושמואל; אייספלדט, מבוא למקרא, וראו בהרחבה להלן, עמ' 32–33.

20 כפי שנראה להלן, נות התייחס לדויטרונומיסט כאל מחבר ולכן שלל זיקה בין המקורות של החיבור הדויטרונומיסטי לבין J ו־E.

21 חמישה חומשי תורה וספר יהושע. להקסאטויך אתיחס להלן, עמ' 30–37.

ג. 'החיבור ההיסטורי של משנה תורה': התזה של מרטין נות

בספרו משנת 1943, 'מחקרים בתולדות המסורת' (*Studien Überlieferungs-geschichtliche*), מפתח נות תאוריה חדשה ולפיה הרצף הספרותי הנתון בין דב' א למל"ב כה, הוא יצירה אחת שאותה הוא מכנה 'החיבור ההיסטורי של משנה תורה' (Dtr). תזה זו קנתה לה מעריצים רבים, כגון פרנק קרוס וריצ'רד נלסון,²² ריצ'רד פרידמן,²³ ג'והן גריי, ארנסט רייט,²⁴ אנדרו מייז,²⁵ סטיבן צ'פמן,²⁶ גרהם אולד,²⁷ ולמעשה רוב חוקרי המקרא מן המחצית השנייה של המאה העשרים.²⁸

המחקר של נות כולל שני פרקים: הפרק הראשון מתמקד בחיבור ההיסטורי של משנה תורה, והפרק השני עוסק בחיבור הכרוניסטי. לשני הפרקים הללו צירף נות נספח העוסק בעריכה הכוהנית. נספח זה התחייב מהצורך לטפל בשאלה, האם עסק המקור הכוהני בשאלת ירושתה של הארץ. שאלה זו העמידה את האתגר הקשה ביותר לתזה של נות וחייבה אותו לעדכן את פירושו על ספר יהושע ולהסביר באופן שונה את הפסוקים שאותם זיהה תחילה כפסוקים כוהניים. בפירושו החדש ליהושע מדגיש נות את ניתוקו של ספר יהושע מהטראטויך (בראשית-במדבר) ומדלג על שלבים קדם-דוטרונומיסטיים בספר.²⁹

- 22 לוונסון, ספר התורה, עמ' 203-233, ממשיך את תפיסתו של קרוס אך מייחס לעורך הגלותי תפקיד משמעותי הרבה יותר, ובכלל זה את צירופו של ספר דברים להיסטוריה הדוטרונומיסטית.
- 23 פרידמן, הגלות, עמ' 7-10; הנ"ל, ממצרים למצרים.
- 24 גריי ורייט בפירושיהם על יהושע. בעוד גריי ממשיך את נות לאורך כל הדרך, רייט מציג תפיסה שונה מעט לגבי המקור הכוהני ביהו' יג-כב (בולינג ורייט, יהושע, עמ' 66-67).
- 25 מייז, בין התנחלות וגלות, עמ' 40-57.
- 26 צ'פמן, החוקה והנביאים, עמ' 166-170.
- 27 בעיקר בחיבורו יהושע משה והארץ, וכן בחיבוריו האחרים.
- 28 נלסון, העריכה הכפולה, עמ' 13, מגדיר ניסיונות של חוקרים (אייספלרט, ויינפלד, פרידמן) להציע פתרונות אחרים לשאלת העריכה של נ"ר כ'רעיונות מתים'; מקנזי, ההיסטוריה הדוטרונומיסטית, עמ' 161, טוען שתפיסתו של נות 'זכתה למעמד קנוני'. לאחר שנות נפטר בשנת 1968 כתב רודולף סמנד במודעת האבל: 'רוב חוקרי המקרא של ימינו הינם במובן הרחב תלמידיו של נות' (שמיט, ההופעה וההיעלמות, עמ' 11).
- 29 נות פרסם פירושו זה בשנת 1953. בכל זאת, גם בפירושו זה חזר בו נות חלקית ממה שכתב בשנת 1943 ב'תולדות המסורת' בנוגע לכתובים מחלקו השני של יהושע (יג-כא). חזרה זו מעידה על חולשת הטענה שאין זיקה בין ספר יהושע לטראטויך מצד אחד אך מן הצד האחר מעידה גם על כנות מחקריו של נות.

בשל חשיבות התזה של נות לדיוני, ארחיב את הדיבור על כמה מעיקריה: אופי החיבור, גבולותיו ותיארוכו; מבנהו והטקסט הפותח.

אופי החיבור וגבולותיו

על קביעתו שהחיבור הוא יצירה אחודה ועצמאית שנכתבה בידי כותב אחד חוזר נות בספרו שוב ושוב,³⁰ ובכך הוא נלחם למעשה בשלוש תפיסות: בקנון, שצורתו הסופית מחלקת את הטקסט לארבעה ספרים שונים: יהושע, שופטים, שמואל ומלכים; בשיטת המקורות הקלסית, המצרפת אל התורה אל ספר יהושע (ההקסאטויך) ומזהה את מקורות התורה גם ביתר ספרי נביאים ראשונים; ובחוקרים שראו ביצירה הדו־טרונומיסטית שתי עריכות שונות – אחת שקדמה לחורבן ואחת שאחריו.

בקביעתו זו הוא נשען על ארבעה מאפיינים המופיעים כולם ב'חיבור ההיסטורי של משנה תורה': (א) נאומים מרכזיים המסכמים את תת-התקופות השונות;³¹ (ב) מבנה כרונולוגי ברור לאורך היצירה, המהווה שלד ליצירה וחוט מקשר בה.³² (ג) מטרה מרכזית אחת – להסביר את החורבן מבחינה תאולוגית;³³ (ד) מבנה אחיד הכולל נבואות ותיאור התגשמותן. לטענת נות, הדו־טרונומיסט לא הכיר את החלוקה לספרים כפי שהיא לפנינו.³⁴ ברומה לחוקרים שהיו לפניו ואחריו, את קטעי הסיום והפתיחה של הספרים, בחלוקה שלפנינו, הוא תפס כתוספות בתר־דו־טרונומיסטיות: 'הו' כד-שופ' ב 5 נוסף במעבר בין ספר יהושע לספר שופטים; שופ' יז-כא נוסף במעבר בין ספר שופטים לספר שמואל; וש"מ"ב כא-כד נוסף בין ספר שמואל לספר מלכים. במקום חלוקה זו הציע נות חלוקה אחרת, המסתמכת על נאומי הפתיחה והסיום המופיעים בנקודות המפנה של כל תקופה:³⁵

א. נאומי יהושע בפתחת תקופת הכיבוש וירושת הארץ ובסיומה (יהו' א 11-15; כג).

ב. נאום שמואל בסיומה של תקופת השופטים (שמ"א יב 1-25).

ג. תפילת שלמה בסיום החלק הראשון של תקופת המלכים (מל"א ח 14-51).³⁶

30 למשל נות, ההיסטוריה הדו־טרונומיסטית, עמ' 15-20, 26, 34, 44, ועוד.

31 שם, עמ' 18-20.

32 שם, עמ' 34-44.

33 שם, עמ' 145.

34 שם, עמ' 24.

35 עמ' 19-20, 24.

36 קרוס, המיתוס הכנעני, עמ' 75 ושם הערה 5, מוסיף לרשימה את שמ"ב ז, שנות סבר שהוא קדם־דו־טרונומיסטי ואילו קרוס (בעקבות מקרתי, שמואל ב ז) סבר שהוא דו־טרונומיסטי.

לנאומים אלו מוסיף נות קטעי סיכום מפי הדויטרונומיסט עצמו: סיכום הכיבוש (יהו' יב); פתיחת תקופת השופטים (שופ' ב 11 ואילך); סיכום תקופת מלכות ישראל (מל"ב יז 7 ואילך). נות בחר שלא להתמודד ישירות עם הטענה שבנביאים ראשונים משוקעים מקורות מסוג המקורות המרכיבים את התורה,³⁷ כלומר E ו-J. את דעתו שהמקורות הללו מסתיימים בדב' לד הוא מבהיר היטב בפירושו לספר יהושע, כאשר הוא טוען שהמחקר, שהצליח להפריד בין המקורות בספרות התורה, נכשל בכך בספר יהושע.³⁸ נוסף על כך, נות מסכים שהסופר הדויטרונומיסטי השתמש בחומר מורשה קדום יותר לצורך חיבורו הגדול. הוא אף טוען כי המחבר העדיף ברוב המקרים לשמור על שלמותו של חומר המורשה, גם אם היה בו כדי לסתור את תפיסותיו.³⁹ דוגמאות לכך אפשר למצוא בספר יהושע, שבו לדעת נות מסתמך המחבר על שורה של סיפורים אטיולוגיים,⁴⁰ וגם בספר שופטים שמתבסס על קובץ סיפורי גיבורים (הם השופטים) ועל קובץ מסורות על השופטים הקטנים. באותו אופן סיפח לדעתו גם מחבר ספר שמואל קטעים עצמאיים, כגון מסורת עתיקה על שאול, סיפור עלייתו של דוד וכמובן סיפור ירושת הכיסא (שמ"ב ט-כ, מל"א א-ב). ככלל סובר נות שהמחבר הדויטרונומיסטי המעיט להתערב בסיפורי המורשה הללו ותרם להם רק תרומה מזערית משלו.⁴¹

נראה אפוא, שבדומה לחוקרים אחרים מסכים נות שהדויטרונומיסט מצא קובצי סיפורים והשתמש בהם, ואין זה משנה אם אותם קבצים מזוהים עם מסורות מוכרות מהתורה או לא. הוויכוח בינו לבין החוקרים נסב על הערכת עבודתו של המחבר ואפיונה. שלא כחוקרים קודמים שראו בדויטרונומיסט עורך בלבד, נות ראה באיסוף סיפורי המורשה חיבור אמנותי חדש של סופר-יוצר.⁴²

על נקודת הסיום של החיבור אין מחלוקת – החיבור מסתיים בתיאור חורבן בית המקדש והגלות (מל"ב, כה). אף שהחוקרים חלוקים ביניהם בשאלה אם פסוקי הסיום, המספרים על נשיאת כיסאו של יהויכין (מל"ב כה 27-30) הם ראשוניים

37 ראו לעיל הערה 19, וכן קורניל, המקור האלוהיסטי, ובודה, שופטים ושמואל (שניהם בסוף המאה התשע עשרה), שטוענים שמקורות E ו-J ממשיכים גם מעבר לספר יהושע עד תחילת ספר מלכים.

38 נות, יהושע, עמ' vii-viii; הנ"ל, יהושע², עמ' 7-9.

39 ראו את הערתו של מקנזי, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, עמ' 161, האומר כי הדויטרונומיסט השאיר את מקורותיו כפי שהם, אך בד בבד קובע שהוא שינה אותם היכן שמצא לנכון. גם רופא, מבוא, עמ' 159-161, דן בנושא זה אגב השוואה בין החיבור האפרתי והחיבור הדויטרונומיסטי, וכן בין העורך הדויטרונומיסטי של ספר מלכים לבין המחבר הדויטרונומיסטי של דב' א-ג.

40 נות, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, עמ' 61, לגבי יהו' א-יא, ועמ' 66, לגבי יהו' יג-כב.

41 שם, עמ' 88.

42 שם, עמ' 76-77, ובמקומות נוספים רבים.

או משניים,⁴³ אין מחלוקת על כך שפרק זה הוא נקודת הסיום של החיבור המשנה תורת.

חידושו הגדול של נות הוא בקביעת נקודת הפתיחה של החיבור. נות מבחין בקשרים הבולטים שבין תחילת ספר יהושע לבין סוף ספר דברים, ולאחר שהוא בודק קשרים אלו עם שאר ספר דברים, הוא מגיע למסקנה שדב' א הוא נקודת הפתיחה של החיבור. הוא כולל בחיבור גם את החוקה של ספר דברים (ד 44-ל 20) ורואה בה יחידה ספרותית בפני עצמה.⁴⁴

נות מצביע על כך שלמבוא הראשון של ספר דב' א-ג (ד) אין קשר עם המבוא השני (ה-יא), וגם לא עם החוקה הדברית עצמה, ויחד עם זאת קשור המבוא הראשון קשר איתן להיסטוריה הדויטרונומיסטית בכלל ולספר יהושע בפרט.⁴⁵ לפיכך קובע נות כי המבוא הראשון הוא נאום הקדמה להיסטוריה הדויטרונומיסטית כולה, ואילו המבוא השני הוא נאום הקדמה לחוקת ספר דברים בלבד.

סיום ספר מלכים, המתאר את חורבן בית המקדש והגלות, מוביל למסקנה המתבקשת שמחברו – ואולי אף מחבר 'החיבור ההיסטורי של משנה תורה' כולו – חי לאחר חורבן הבית. לדעת נות, החורבן והגלות הם האירוע שחולל את כתיבת החיבור המשנה תורת לכתחילה. האסון הלאומי הצריך את כינוס המסורות וחייב מתן הסבר דתי למאורעות הקשים שעבר העם. לדבריו, החורבן והגלות משתקפים בתיאור המאורעות ובניתוחם על ידי המחבר. כך למשל, אחד האמצעים הספרותיים המשמשים את המחבר הוא הנאומים המושמים בפי דמויות היסטוריות מרכזיות, משה, יהושע, שמואל, דוד ושלמה, ולהם יש להוסיף את הסקירות האנונימיות מפי המחבר הדויטרונומיסטי עצמו.⁴⁶ אזהרות הנאומים הראשונים, משה ויהושע, נגד עבודה זרה ועזיבת הברית, מתאמתות בהמשך התיאור ההיסטורי, והמעגל נסגר בדברי הנאומים האחרונים, דברי הכתוב במל"ב יז לאחר גלות ישראל, והנביאים האנונימיים בתקופת מנשה (מל"ב כא 12-16). כמו כן נות קובע שהמחבר נשאר

43 נות, שם, עמ' 27, מתלבט בכך ומסיק שהקטע הוא חלק אינטגרלי מהחיבור. אחרים, כגון ג'ונס, מלכים, עמ' 648 (המביא את דיטריך), ובצורה ברורה יותר כוגן ותדמור, מלכים ב, עמ' 329, רואים בפסוקים אלו תוספת מאוחרת שנועדה להעניק לספר חתימה אופטימית.

44 נות, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, עמ' 28-30. בהמשך אתיחס לתפקידו של דב' א-ג וכן אבקר את הרעיון שגרעינו של ספר דברים מסתיים ב"ל 20. לדעת רבים, כח 69 (או לפחות כט 1) הוא תחילתו של נאום חדש שאיננו חלק מגרעינו של הספר.

45 בפרק הבא אתיחס לטיעונים אלו ואוכיח שדב' א-ג מתייחס לספר הכיבוש בלבד (יהו' א-יב; כא 43-כב 6).

46 נות, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, עמ' 122-123.

בארץ-ישראל, ולא גלה, מה שמסביר את זמינותם של מקורות שונים לפניו, חרף הגלות.⁴⁷

מבנה החיבור

נות גרס שבחיבור שולבו יחידות ספרותיות גדולות מן המוכן. הכללתו של ספר דברים (ד 44-20) בחיבור וראיתו כחלק מן ההיסטוריה של משנה תורה, היא מחידושו הגדולים של נות. היא נשענת על מעמדו של נאום ההקדמה הראשון של ספר דברים, כמתואר לעיל, ועל הקשרים שבין החוקה של ספר דברים לבין יישומה בסיפורי נביאים ראשונים.⁴⁸

החשבת סיפור ירושת הכיסא (שמ"ב ט-כ, מל"א א-ב) כיחידה ספרותית עצמאית שאומצה בידי הדויטרונמיסט, הייתה מקובלת במחקר גם לפני נות.⁴⁹ בפרק שיחד לדיון בתקופת שאול, דוד ושלמה, נות מניח שלדויטרונמיסט היו מקורות מן המוכן לתקופה זו, אשר פטרו אותו מהצורך לארגן ולבנות את המסורות בעצמו.⁵⁰ בכך הוא מיישב את אחת הקושיות המושמעות תדיר כלפי רעיון ההיסטוריה הדויטרונמיסטית, התוהה כיצד זה מידת התערבותו של המחבר הדויטרונמיסטי בספר שמואל כה נמוכה.

הטקסט הפותח, דב' א-ג(ד) הוא המבוא להיסטוריוגרפיה הדויטרונמיסטית. קביעתו של נות כי המבוא הראשון הוא נאום הקדמה להיסטוריה הדויטרונמיסטית כולה, גוררת אחריה בהכרח את המסקנה הכוללת את כל ספר דברים בהיסטוריה הדויטרונמיסטית. קביעה זו נתמכת לדעתו בסיבות הבאות:

1. בעוד הנאום השני של משה (ה-יא) מוקדש לתוכחות ולאזהרות, הנאום הראשון (א-ג) מרחיב בתיאור ההיסטורי של המאורעות.
2. האירועים שנסקרים בנאום הראשון משרתים בבירור את מטרות כותב ההיסטוריה הדויטרונמיסטית ומיועדים לאוזני קוראיו.⁵¹
3. קביעה זו מיישבת את בעיית ההקדמה הכפולה לספר דברים.

47 חלק מהחוקרים חלק על קביעה זו. ראו סוג'ין, מבוא למקרא, עמ' 164, שחולק על נות בנושא זה, ומייחס את החיבור למחבר שיצא לגלות ושם לו למטרה לעודד את האנשים ולהלהיבם, בדומה ליחזקאל ולישעיה השני.

48 הסיפור על מציאת ספר התורה בתקופת יאשיהו; החוק במל"ב יד 6.

49 ראו סקירת הספרות אצל בר אפרת, שמואל א, עמ' 15; אנדרסון, שמואל ב, עמ' xxvi והלאה.

50 נות, ההיסטוריה הדויטרונמיסטית, עמ' 86.

51 שם, עמ' 30-31 סוקר את האירועים השונים ומסבירם אחד לאחד לפי עיקרון זה.

ואולם, לאחר לבטים בחר נות להוציא את פרקים לא-לד בספר דברים מהחיבור הגדול וראה בהם תוספת מאוחרת של עורך, אשר העניק חשיבות רבה יותר ליצירת סיום ראוי לספרות התורה מאשר לשמירת הרצף בין דברים וההיסטוריה הדויטרונומיסטית.⁵² מסיבות אחרות, זיהה נות גם את דב' ד כתוספת מאוחרת.⁵³

ד. התגובות לתזה של נות

מאז פרסום התזה של נות, שטף את עולם המחקר זרם של מאמרים וספרים, חלקם הגדול התפרסם בארבעת העשורים האחרונים. מכיוון שתקצר היריעה מלהתייחס לכולם, אסתפק במרכזיים שבהם ובאלו ששימשו אותי כמצע ונקודת התייחסות.⁵⁴ אחלק אותם לארבע קבוצות עיקריות: (א) חוקרים שחלקו על המגמה התאודיטית (הצדקת החורבן) שהעניק נות לחיבור המשנה תורתית; (ב) חוקרים שסברו כי החיבור עבר כמה עריכות; (ג) חוקרים שדחו לחלוטין את שיטת נות וחלקו על עצם קיומה של ההיסטוריה הדויטרונומיסטית; (ד) מחקרים חדשים בשאלת ההיסטוריה הדויטרונומיסטית.

ג'ררד פון-רד, הנס וולף. אחת מנקודות המחלוקת סביב גישתו של נות נסבה על שאלת מגמתו של החיבור. נות ראה בו את 'סיום ההיסטוריה הישראלית'. לדעתו, המחבר, שכתב בתחילתה של הגלות, לא ראה תקווה לתקומת ישראל, וכתב מנקודת ראות של חורבן וגלות סופיים ומתוך מגמה להצדיקם. בכך מסביר נות את אוירת ההידרדרות וההתפוררות שאופפת את החיבור, בעיקר לאורך ספר מלכים. בנקודה זו חולק על נות ג'ררד פון-ראד,⁵⁵ אשר מדגיש את נושא ההבטחה לדוד כאחת ממגמותיו

52 דווקא לדב' לא זיקה הן ליהו' א והן ליהו' כג ולשאר ההיסטוריה הדויטרונומיסטית. כמובן שלדב' לב 44-52; לד יש תפקיד ביצירת סיום לספרות התורה.

53 נות, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, עמ' 57-60.

54 הרחבות נוספות אפשר למצוא בסקירות הרבות שנכתבו על ההיסטוריה הדויטרונומיסטית. למשל: נלסון, העריכה הכפולה, עמ' 13 והלאה; מיז, בין התנחלות וגלות, עמ' 1-21; מקנזי, לבעיית מלכים, עמ' 1-17; קנופרס, שתי אומות I, עמ' 17-56; אולד, נביאים ראשונים, עמ' 53-68; קלמנט, שמואל ב כא-כד, עמ' 41-53; פרסון, האסכולה הדויטרונומיסטית, עמ' 1-24; מקנזי, ההיסטוריה הדויטרונומיסטית, ורבים אחרים.

55 פון-רד התייחס לחיבורו של נות גם דרך נושא ההקסאטויך (ראו להלן עמ' 33) וגם תוך השוואה תמטית בין מלכים ושופטים (ראו להלן עמ' 414-415) את מגמת החיבור הוא מפתח במאמרו התאולוגיה הדויטרונומיסטית של ההיסטוריה בספרי מלכים, בתוך הספר מחקרים דברים, עמ' 205-221 והיא מנוסחת כתשובה ישירה לתזה של נות (וכן ראו פון-רד, מחקרים בדברים, עמ' 74-79; הנ"ל, תאולוגיה, עמ' 334-347).

של החיבור. נושא זה, אף כי הוא נעלם כמעט לחלוטין מפרקיו האחרונים של ספר מלכים, חוזר ועולה בסופו בדמות הסיפור על נשיאת ראשו של יהויכין (מל"ב כה 30-31).⁵⁶

גם האנס וולף⁵⁷ חולק על המגמה הפסימית שמייחס נות למחבר הדויטרונומיסטי, ומציע את נושא השיבה לאל והמחויבות לשמור את בריתו כלקח העיקרי שאותו ביקש המחבר להטמיע בחיבור לקוראיו בדורות הבאים. היתרון בהצעה זו הוא שכוחה יפה לכל החיבור המשנה תורתו ולא רק לספרי שמואל ומלכים.

אסכולת גטינגן. בשנת 1971 פרסם רודולף סמנד מאמר בשם 'החוק והאומות' (Das Gesetz und die Völker),⁵⁸ ובו הוא מבחין בספר יהושע ובתחילת ספר שופטים בשכבת עריכה נוספת, אשר לה הוא מייחס את הפסוקים הבאים: יהו' א 7-9; יג 1-6; כג; שופ' א 1-5, 17, 20-21, 23. את הבחנתו בשתי שכבות של עריכה הוא מבסס על ביקורת ספרותית: לשכבת העריכה השנייה הוא מייחס עניין מיוחד בשמירת החוק,⁵⁹ ומכנה אותה DtrN (המחבר הנומיסטי); ואילו את השכבה הראשונה, העיקרית, הוא מכנה DtrG (המחבר ההיסטורי).⁶⁰ סמנד הסתפק במאמרו בדיון בספר יהושע ובתחילת ספר שופטים בלבד, אך תלמידיו ניסו להחיל את שיטתו לשאר ספרי נביאים ראשונים. תלמידו וולטר דיטריך, שחקר את ספר מלכים, זיהה שכבה נוספת, דויטרונומיסטית לדעתו, של נבואות וסיפור התגשמותן. את השכבה הזו כינה DtrP, ומיקם אותה מבחינה כרונולוגית בתווך, לאחר DtrG ולפני DtrN.⁶¹ טימו ויולה, תלמיד אחר של סמנד, זיהה את השכבה הנבואית גם בספר שמואל.⁶²

56 פון־רד, מחקרים בדברים, עמ' 220. לדעתי, פסוקים אלה הם תחיבה מאוחרת ובכל מקרה אין זיקה ספרותית כלשהי בינם ובין ההבטחה לדוד על כל ניסוחיה.

57 וולף, הקריגמה², עמ' 86-90. כלפי פון־רד הוא טוען שנושא ההבטחה לדוד מופיע פעמים אחדות בצורה מותנית ועל כן אינו יכול להוות מקור לתקווה עבור הגולים. בדומה לוולף גם גליל, מתנגד למגמה הפסימית ומציג תפיסה המאפשרת תשובה ובעקבותיה את סליחת האל. הוא מתבסס במפתיע בעיקר על מובאות מירמיהו אותן הוא כולל בחיבור הדויטרונומיסטי (גליל, ספר מלכים).

58 סמנד, החוק והאומות, עמ' 494-509.

59 שם, עמ' 509.

60 האות G מייצגת את המילה הגרמנית Geschichte (היסטוריה). בהמשך עברו החוקרים הגרמנים לכנות את שכבת העריכה הבסיסית בסימן DtrH.

61 דיטריך, נבואה והיסטוריה, עמ' 9-36, מציג את הקטעים ששייכים לדעתו ל-DtrP, ובהמשך, עמ' 110-134, הוא ממקם מקור זה מבחינה כרונולוגית.

62 ויולה, השושלת הנצחית; הנ"ל, שיפוטה של המלוכה. בחיבור השושלת הנצחית, מנתח ויולה את שמואל ב על פי שלושת המקורות ומייחס ל-DtrP כתובים נבואות נתן (שמ"ב ז) ונבואות גר

נספח: חלוקת שופטים כ-כא למקורות

מקרא

אפור – שכבה ראשונה; סיפור עתיק על מלחמה בבנימין ועל חטיפת המחוללות בשילה.

תכלת – שכבה שנייה; סיפור המתנגד לבית שאול, מבוסס על סיפור המלחמה בבנימין. שכבה זו מסבירה את המניעים למלחמה ואת אחריותו של שבט בנימין לתוצאות. ישראל נראים נחוישים ומאוחדים; לשכבה זו שייכים המונחים 'כאיש אחד', 'שבטי ישראל'.

ירוק – שלב ביניים; תוספת לסיפור המלחמה השלישית בבני בנימין. ממנה מתפתחת השכבה השלישית המגנה את ברית השבטים על אכזריותה.

כתום – שכבה שלישית; שכבת עריכה נוספת שמטרתה להציג גם את עדת ישראל כמי שפועלת בחוסר שיקול דעת ובקיצוניות ממיטת אסון. כל זאת, משום ש'בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה'. השכבה מורכבת מהרחבת סיפור המלחמה השלישית בבנימין ומסיפור השמדת יבש גלעד. בשכבה זו עוצב מחדש סיפור המלחמה השלישית ונוספו קטעי עריכה שונים, כולל גלוסות. מאפיין אותה הכינוי 'איש ישראל', ויש בה ביטויים כוהניים אופייניים.

כחול – תוספות עריכה ותחיכות מאוחרות יותר (משקפות מספר שלבים ספרותיים).

שופטים כ

(1) וַיֵּצְאוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקְהַל הָעֵדָה כָּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע וְאַרְצוֹ הַגִּלְעָד אֶל ה' הַמְצַפָּה:

(2) וַיִּתְצַבּוּ פְּנֹת כָּל הָעָם כָּל שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל בְּקֹהֶל עִם הָאֱלֹהִים אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רִגְלֵי שְׁלֹף חֶרֶב:

- (3) וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי בְנִימִן כִּי עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְצַפֶּה וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אִיכָּה נְהִיְתָה הָרָעָה הַזֹּאת:
- (4) וַיַּעַן הָאִישׁ הַלְוִי אִישׁ הָאֵשָׁה הַנְּרֻצָּה וַיֹּאמֶר הַגְּבֻעָתָה אֲשֶׁר לְבְנִימִן בְּאֵתִי אָנִי וּפִילֹגְשֵׁי לָלוֹן:
- (5) וַיִּקְמוּ עָלַי בְּעָלֵי הַגְּבֻעָה וַיִּסְבּוּ עָלַי אֶת הַבַּיִת לְלִילָה אוֹתִי דְמוּ לְהִרְגֹּ וְאֵת פִּילֹגְשֵׁי עֲנוּ וְתָמַת:
- (6) וַאֲחֻז בְּפִילֹגְשֵׁי וְאַנְתְּחָה וְאַשְׁלַחָה בְּכָל שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זָמָה וּנְבֻלָּה בְּיִשְׂרָאֵל:
- (7) הִנֵּה כָלְכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִבּוּ לָכֶם דָּבָר וְעֲצָה הָלָם:²
- (8) וַיִּקָּם כָּל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא גִלְגָּי אִישׁ לְאֶהְלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ לְבֵיתוֹ:³
- (9) וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לְגַבְעָה עָלֶיךָ בְּגוֹרָל:
- (10) וּלְקַחְנוּ עֲשָׂרָה אַנְשִׁים לְמֵאָה לְכָל שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לְאֶלֶף וְאֶלֶף לְרִכְבָּה לְקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאֵם לְגַבֵּעַ בְּנִימִן כְּכֹל הַנְּבֻלָּה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל:
- (11) וַיֹּאסֹף כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבָרִים:⁴
- (12) וַיִּשְׁלַחוּ שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל אַנְשִׁים בְּכָל שְׁבֻטֵי בְנִימִן לֵאמֹר מָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נְהִיְתָה בְּכֶם:
- (13) וְעַתָּה תָנוּ אֶת הָאֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעֵל אֲשֶׁר בְּגַבְעָה וּנְמִיתֶם וּנְבַעְרָה רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא אָבוּ בְנֵי בְנִימִן לְשִׁמְעַע בְּקוֹל אַחֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
- (14) וַיֹּאסְפוּ בְנֵי בְנִימִן מִן הָעִירִים הַגְּבֻעָתָה לְצִאת לְמַלְחָמָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
- (15) וַיִּתְּפְקְדוּ⁵ בְנֵי בְנִימִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהָעִירִים עֲשָׂרִים וְשֵׁשָׁה אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרָב לְכָר מִיִּשְׁבֵי הַגְּבֻעָה הַתְּפָקְדוּ שְׁבַע מְאוֹת אִישׁ בְּחוּר:

1 כאן מתחיל הסיפור העיקרי של השכבה השנייה, המהווה המשך ישיר לשופ' יט (אונס הפילגש בגבעה).

2 מקביל לשופ' יט 30.

3 לפי מור, עמ' 425, חסר כאן העיקר, המבטא דבר מעין 'עד שנעניש את הגבעה'.

4 פסוק 11 מפריע את הרצף, והוא כולל את הביטוי 'איש ישראל' האופייני כאמור לשכבה השלישית. נראה שתפקידו לחזור ולהטעים שישראל נאספו לפני בנימין (14), ובכך להעצים את אחריותם לתוצאות. הביטוי 'כאיש אחד' יהיה אפוא שאול מהשכבה השנייה להתאמת התחיבה בתוך הסיפור האנטי־בנימיני.

5 'ויתפקדו' הוא לשון כוהנית, ממאפייני השכבה השלישית, וכן 'איש ישראל' בפסוק 17, המהווה המשך לכ 15.